

Η εικόνα ως εργαλείο προπαγάνδας

[Άρθρα / Πολιτισμός](#)

[Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού](#)

Περιδιάβαση στο Κέντρο Τεκμηρίωσης του Κογκρέσου του Ναζιστικού Κόμματος στη Νυρεμβέργη

Ο κινηματογράφος ως κινούμενη φωτογραφία παρουσιάζεται ως ιδέα στα τέλη του 19ου αιώνα, ο εικοστός όμως αιώνας αποτελεί τον κατ' εξοχήν αιώνα της απόλυτης κυριαρχίας του. Με ταχύτατο και καταλυτικό τρόπο εκτόπισε την Μουσική ως την κατ' εξοχήν μαζική μορφή ψυχαγωγίας και διασκέδασης και κατέκλεισαν τις Δυτικές ιδιαίτερα κοινωνίες, καθιστώντας την εικόνα ως τον κυρίαρχο παράγοντα εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού.

Στη θέση του μουσικού ήχου, που από τη φύση του έρχεται να κτυπήσει διακριτικά την ανθρώπινη ψυχή και καλεί, μέσω της φαντασίας, σε έναν ιδιότυπο διάλογο, η κινηματογραφική εικόνα κατέκλυσε ορμητικά την ανθρώπινη ιδιοσυγκρασία, επιβάλλοντας την οπτική γωνία του κινηματογραφιστή ως αντικειμενική πραγματικότητα και μετατρέποντας την εικόνα του άψυχου φιλμ -και πλέον την ψηφιακή εικόνα- σε αυθύπαρκτη οντότητα.

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη φαντασία για να αντιληφθεί κανείς πως η δύναμη του κινηματογράφου, από πολύ νωρίς, απετέλεσε αντικείμενο χειραγωγίας των μαζών και, ως τέτοιο εργαλείο, απορρόφησε απίστευτους πόρους, προκειμένου να εξελιχθεί. Όταν μάλιστα συνδυάστηκε και με τον ήχο, τότε πλέον ανοίχτηκε πλήρως ο δρόμος καθιέρωσής του ως του κυρίαρχου μέσου ενημέρωσης, διασκέδασης αλλά και προπαγάνδας.

Αποκορύφωμα αυτής της λειτουργίας της κινηματογραφικής εικόνας απετέλεσε η επιστράτευσή της από τον ναζιστικό μηχανισμό, από τους πρώτους κιόλας μήνες της ανόδου του Χίτλερ στη εξουσία. Μέχρι τότε, η κινηματογραφική δραματουργία μέσω της ταινίας και η κινηματογραφική εικόνα ως ενημέρωση και καταγραφή γεγονότων -αυτό που ο πολύς κόσμος γνωρίζει ως «ντοκιμαντέρ»- χωρίζονταν από σαφείς διαχωριστικές γραμμές. Από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '30 όμως στην Ναζιστική Γερμανία, η εικόνα δεν αντιμετωπίστηκε μόνον ως μέσον ενημέρωσης και ιστορικής καταγραφής, αλλά ως μέσον συναισθηματικής

διέγερσης, ιδεολογικής επιβολής, ενοποίησης, μάλλον ομογενοποίησης, ενός ολόκληρου λαού και προτροπής σε δράση.

Η χρήση της κινηματογραφικής εικόνας από το καθεστώς του Χίτλερ είναι γνωστή και πολλάκις αναλυμένη, τόσο από τους ειδικούς του κινηματογράφου, όσο και από ψυχολόγους και κοινωνιολόγους. Εκεί όμως που ο απλός πολίτης μπορεί να έχει πλήρη εικόνα του τρίπτυχου Ναζιστικό καθεστώς-Γερμανικός λαός-κινηματογραφική εικόνα, καθώς και τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα εκείνης της περιόδου, είναι το Κέντρο Τεκμηρίωσης του Κογκρέσου του Ναζιστικού Κόμματος στη Νυρεμβέργη. Στην Γερμανική αυτή πόλη, απ' όπου ξεκίνησε η ιστορική διαδρομή του Ναζιστικού κόμματος και όπου γράφτηκε ο επίλογός του με την περίφημη δίκη, ένα πολυεπίπεδο κτίριο, αποτελούμενο κυρίως από μέταλλο, ξύλο και γυαλί, περιμένει τον επισκέπτη για να τον ενημερώσει, αλλά και να τον εισάγει στην ατμόσφαιρά μιας εφιαλτικής εποχής. Το Κέντρο αυτό, ουσιαστικά ένα Μουσείο αφιερωμένο στο Γ' Ράιχ, είναι εγκατεστημένο πάνω στα ερείπια της μεγάλης κλειστής αίθουσας, όπου πραγματοποιούνταν οι μεγάλες συγκεντρώσεις του Ναζιστικού κόμματος. Στον τέταρτο όροφο του μουσείου, μια υπαίθρια μεταλλική ράμπα δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να ατενίσει από ψηλά αυτόν τον γνωστό από τα ντοκιμαντέρ χώρο, ο οποίος, χωρίς πλέον στέγη, διατηρεί μόνον τα βασικά δομικά του στοιχεία. Ο χώρος είχε σχεδιαστεί να χωρά 10.000 περίπου άτομα. Εκεί ακούστηκαν για πρώτη φορά ενώπιον ακροατηρίου οι ιδεολογικού άξονες της Χιτλερικής ιδεολογίας και πολιτικής, καθώς και οι μεγαλομανείς σχεδιασμοί ενός ανθρώπου που «προειδοποίησε» την ανθρωπότητα για την απύθμενη κτηνωδία στην οποία μπορεί να φτάσει το ανθρώπινο είδος, αν βρεθεί υπό τη καθοδήγηση ενός χαρισματικού, πλην παράφρονος ηγέτη. Τα συναισθήματα από την θέαση αυτή είναι όντως συγκλονιστικά, παρόμοια με εκείνα που αισθάνεται κανείς όταν βρίσκεται σε έναν χώρο, στον οποίον εξελίχθηκαν καθοριστικά για την πορεία της ανθρωπότητας γεγονότα.

Βεβαίως, το ιστορικό γεγονός δεν απομονώνεται και έχει πάντα αίτια και προεκτάσεις στο μέλλον. Έτσι και στην περίπτωση αυτή, η κοινωνία μας μπορεί αληθινά να ωφεληθεί από τα τραγικά αυτά διδάγματα, εάν δεν περιοριστεί μόνον στην φρικαλεότητα και αναζητήσει αίτια και προϋποθέσεις. Και ακριβώς αυτό επιχειρείται στον χώρο αυτό. Με συστηματικό τρόπο περιγράφεται η εξαθλίωση της Γερμανικής κοινωνίας του μεσοπολέμου και παρουσιάζεται η ψυχολογική κατάσταση ενός ολόκληρου λαού, η οποία λειτούργησε ως μήτρα εκκόλαψης σπόρων φρίκης και παραλογισμού. Στον νου επανέρχεται το αδιανόητο και εφιαλτικό: Ένας λαός που προσέφερε στην ανθρωπότητα κορυφαίους φιλοσόφους και καλλιτέχνες δημιουργούς, υψηλότατο ακαδημαϊκό επίπεδο στον τομέα των ανθρωπιστικών και τεχνολογικών σπουδών, καθώς και αθάνατα δημιουργήματα στοχασμού, φιλοσοφίας και Τέχνης, να βρεθεί έρμαιο ανθρώπων απελπιστικά μετρίων, χονδροειδών στην αισθητική, προβληματικών στην ιδιοσυγκρασία και αδίστακτων στο έγκλημα. Καταθέτω αυτά ως σκέψεις, με πλήρη επίγνωση του εύρους των απόψεων που έχουν καταγραφεί σχετικά, επισημαίνω όμως έμμεσα την αποτελεσματικότητα ενός μουσειακού χώρου να αναθερμαίνει στον επισκέπτη ανάλογους προβληματισμούς και να υποδεικνύει εμμέσως, πώς πρέπει να σχεδιάζονται και να λειτουργούν ανάλογοι χώροι.

Σταδιακά, από αίθουσα σε αίθουσα, ο επισκέπτης συνειδητοποιεί πως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δεν αποτελεί ένα απλό κρίκο στη αλυσίδα των πολεμικών συγκρούσεων της ανθρωπότητας. Οι διαφορές είναι θεμελιώδεις ακόμη και με τον

Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εάν γνωρίζει κανείς τις πολιτικές συνθήκες, θα γνωρίζει πως, μέχρι και τον Μεγάλο Πόλεμο των χαρακωμάτων, ο απλός στρατιώτης, ένθεν κακείθεν, περάν των πατριωτικών συνθημάτων, είχε συναίσθηση πως είναι εμπλεγμένος και σε μια σύγκρουση των Ευρωπαϊκών Αυτοκρατορικών Οίκων. Ακόμη και η πρώτη αφορμή της δολοφονίας του Αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου στο Σαράγιεβο, έδωσε από την αρχή τον τόνο μιας σύγκρουσης ευγενών. Και ναι μεν, ο απλός Ευρωπαίος άνθρωπος έχει αρχίσει να αποκτά συνείδηση, αν όχι πρωταγωνιστή, οπωσδήποτε όμως συμμετοχού στο ιστορικό «γίγνεσθαι», η πλήρης εμπέδωση όμως αυτών των νέων δεδομένων δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί.

Στην περίπτωση της ανόδου του Γ΄ Ράιχ, το σκηνικό αλλάζει άρδην: Ο μείζων σκοπός του Χίτλερ είναι να πείσει έναν ολόκληρο λαό πως η ιστορία τον καλεί να πάρει τα ινιά της ιστορίας στα χέρια του, να γκρεμίσει το παλαιό «ελέω Θεού» κατεστημένο και να πρωταγωνιστήσει, υπό την καθοδήγηση ενός ηγέτη, ενός Φύρερ, χωρίς αριστοκρατικές καταβολές, «βγαλμένου» από τα σπλάχνα του λαού, γεγονός που όχι μόνον δεν απέκρυψε, αλλά τόνιζε και προέβαλλε διαρκώς. Η γοητεία αυτού του αφηγήματος είναι φανερό πως ενεργοποίησε ένα βαθύ αίτημα της Ευρωπαϊκής κοινωνίας για απαλλαγή από την απολυταρχία, χωρίς ωστόσο, όπως αποδείχτηκε και στη Ρωσική επανάσταση, να υπάρχει η ανάλογη ωριμότητα μιας όντως δημοκρατικής. Ως συνέπεια, και στις δύο περιπτώσεις, παρουσιάζεται το εντυπωσιακό φαινόμενο, ο μόλις χειραφετημένος λαός να παραδίδει με δική του βούληση την απόλυτη εξουσία στον ηγέτη, ο οποίος πλέον ισχυροποιείται αφάνταστα, έχοντας πλέον ως εφιαλτήριο την λαϊκή βούληση.

[page_end]

Χωρίς καμιά αμφιβολία, ο Χίτλερ και το επιτελείο του χειρίστηκαν με τρόπο πρωτόγνωρο και αριστοτεχνικό, την εικόνα του ηγέτη. Τα εντυπωσιακά εκθέματα του μουσείου αποκαλύπτουν την προσπάθεια, ο Χίτλερ, οικείος, αλλά και απόμακρος, να είναι παρών σε κάθε σπίτι, σε κάθε δραστηριότητα, ιδιωτική ή δημόσια. Κάδρα, νομίσματα, λάβαρα, κουτιά σπέρτων, μικρές προτομές, κούπες, πιάτα και πολλά άλλα προέβαλαν το εξιδανικευμένο προφίλ του Φύρερ, υπενθυμίζοντας πως η μοίρα του είναι ταυτισμένη με τη μοίρα του λαού.

Πυρήνες αυτής της προπαγάνδας υπήρξαν οι τοπικές ενώσεις σε πόλεις και χωριά και οι νέες γιορτές που καθιερώθηκαν και μάλιστα ανά ηλικίες. Κοινός τόπος η προετοιμασία ενός ανώτερου λαού, ο οποίος ετοιμάζεται να κυριαρχήσει. Παράλληλα, οι μεγάλες πόλεων διαμόρφωσαν τον μύθο ενός ακλόνητου καθεστώτος, μέσω κυκλώπειων κτιρίων και μαζικών στρατιωτικών παρελάσεων.

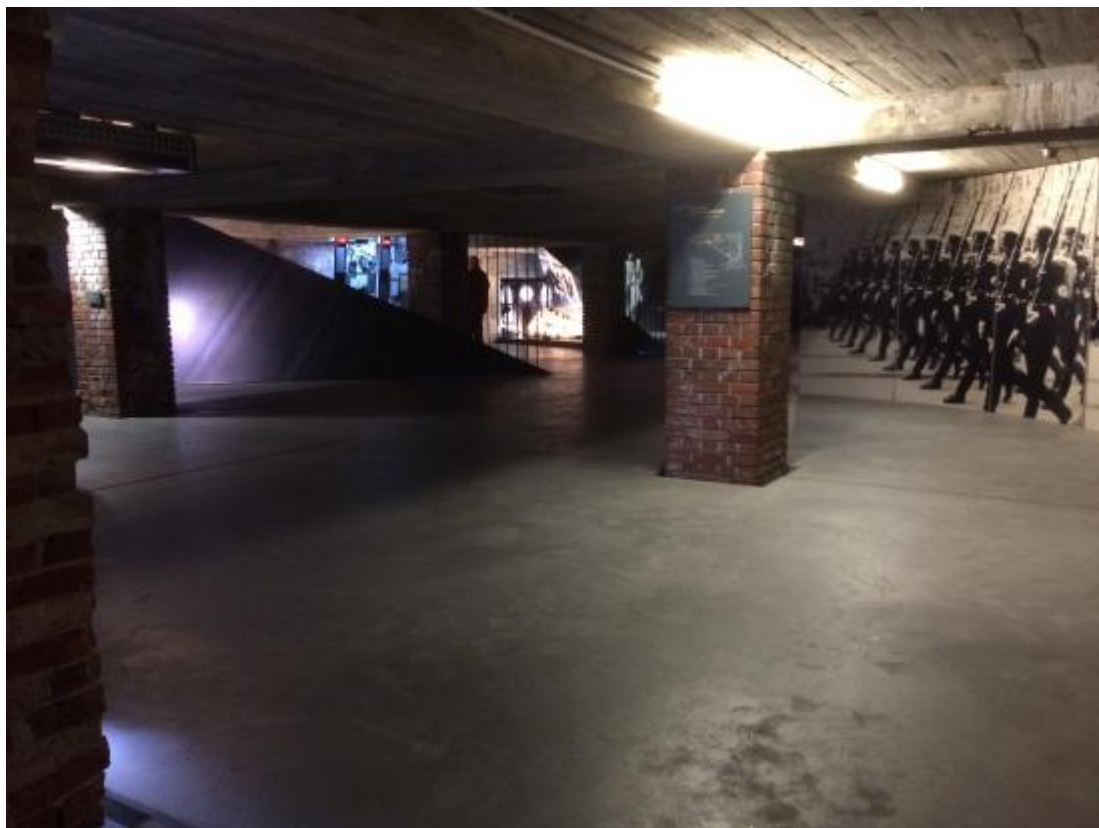
Τέτοιες ενέργειες δεν ήταν άγνωστες στην ιστορία. Η Ρωμαϊκή, λόγω χάριν, αυτοκρατορία «έπαιξε» με την μεγαλοπρέπεια, τα επιβλητικά οικοδομήματα και τους θριάμβους κάτω από τις ασίδες. Στην περίπτωση του Γ΄ Ράιχ όμως υπήρξε ένας παράγοντας, ο οποίος πολλαπλασίαζε το αποτέλεσμα, προσφέροντας του μια ακατανίκητη σαγηνευτικότητα: Η εικόνα. Σε κάθε εκδήλωση, πολυπληθή συνεργεία συντελεστών μελετούσαν εξονυχιστικά τις δυνατότητες φωτισμού και μέσω πολλαπλών δοκιμών, εντόπιζαν τις πιο εντυπωσιακές γωνίες λήψης. Με την καθοδήγηση της περίφημης σκηνοθέτιδας Λένι Ρίφενσταλ, σε ρόλο αντίστοιχο εκείνου του σκηνοθέτη Αϊζενστάιν στη Σοβιετική Ένωση, καθιερώθηκαν συγκεκριμένοι τρόποι λήψης του Χίτλερ, τοποθετημένου σε μαρμάρινο βάθρο, ενώπιον του οποίου παρελούνουν χιλιάδες στρατιωτών σε τέλεια παράταξη ή εξυψωμένου σε βάθρο, φωτισμένου από προβολείς, ενώπιον του οποίου ζητωκραυγάζουν τα πυρσοφόρα νεαρά μέλη των Ες Ες κατά τις νυκτερινές εκδηλώσεις.

Περιδιαβαίνοντας τις αίθουσες, ο επισκέπτης παρακολουθεί την μετάλλαξη ενός ολόκληρου λαού σε όργανο εξολόθρευσης κάθε ομάδας ανθρώπων που, κατά την ναζιστική ιδεολογία, νόθευαν την επερχόμενη Αρεία φυλή και αλλοίωναν τον ιστορικό της ρόλο. Γνωρίζουμε το ολοκαύτωμα των Εβραίων, δεν έχουμε όμως επίγνωση των πολλαπλών ολοκαυτωμάτων όπως των τσιγγάνων, των ψυχικά ασθενών και φυσικά όλων εκείνων, που αντιτάχθηκαν με διάφορους τρόπους στον

Χίτλερ, διαβλέποντας την κατακρήμνιση θεμελιωδών αρχών του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, αλλά και την επερχόμενη καταστροφή.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι σχεδιασμοί του καθεστώτος, όσον αφορά την ίδρυση νέων πόλεων και την μετατροπή των υπαρχόντων σε μνημεία μεγαλοπρέπειας και κυριαρχίας. Το οικοδομικό πρόγραμμα επεκτεινόταν στα επόμενα τριάντα χρόνια και προέβλεπε δέκα περίπου πόλεις δομημένες στα πρότυπα του Βερολίνου. Πρόκειται για σχεδιασμούς που αποκαλύπτουν μια αδιανόητη μεγαλομανία, με βασικό μοχλό την αφαίμαξη μιας ολόκληρης ηπείρου -και όχι μόνον- προκειμένου να εγκαθιδρυθεί ένα κράτος πρωτόγνωρο στην ανθρώπινη ιστορία για την αλαζονεία του και την θηριωδία του.

Είναι γνωστό πως, αμέσως μετά τον πόλεμο, η Γερμανική πολιτική ηγεσία. Αλλά και ολόκληρη η Γερμανική κοινωνία βρέθηκαν μπροστά σε ένα δίλημμα. Να εξαφανίσουν κάθε ανάμνηση του Ναζιστικού αίσχους και να αφήσουν την επαίσχυντη αυτή σελίδα της Γερμανικής ιστορίας να βυθιστεί στη λήθη, ή, αντίθετα, να την διατηρήσουν και να την χρησιμοποιήσουν ως δίδαγμα αποτροπής. Προτιμήθηκε η δεύτερη οδός, η οποία και δικαιώνεται από την ιστορική εξέλιξη: Οι νεώτερες γενιές έχουν πλέον στη διάθεσή τους πλήθος ιστορικά στοιχεία, προκειμένου να αναγνωρίσουν την τυχόν ομοιότητα των καιρών και να εντοπίζουν τους κινδύνους. Σε αντίθετη περίπτωση, οι θύλακες νεοφασισμού σε όλη την Ευρώπη θα διάβαιναν ανενόχλητοι, πατώντας πάνω στη λήθη και γοητεύοντας ομάδες εξοργισμένων από τις στρεβλώσεις και την φαυλότητα ενός ολόκληρου πολιτικοοικονομικού συστήματος, ανυποψίαστων όμως για τις συνέπειες επιλογών στηριγμένων μόνον στο συναίσθημα και στην φαντασίωση.

Αυτής της επιλογής καρπό αποτελεί το Μουσείο του Γ΄ Ράιχ, το οποίον δικαιώνει πλήρως τον στόχο του. Ο επισκέπτης, ολοκληρώνοντας την περιήγησή του, όχι μόνον έχει σαφή εικόνα μιας σκοτεινής εποχής, αλλά οδηγείται αβίαστο σε συγκρίσεις και συμπεράσματα, που τον καθιστούν ωριμότερο πολίτη. Ειδικότερα στον τομέα της σχέσης εικόνας -πολιτικής προπαγάνδας, δεν μπορεί κανείς να μη διακρίνει τους τρομερούς κινδύνους που κρύβει το φιλτράρισμα της γνώσης και της πληροφορίας που διενεργείται στην σημερινή τάξη πραγμάτων, αλλά και την σταδιακή παράλυση κάθε κριτικής ικανότητας μιας κοινωνίας, παραδομένης στην σαγήνη της κάθε είδους οθόνης.

Η επίσκεψη σε ένα τόσο άρτια δομημένο μουσείο οδηγεί μοιραία σε συγκρίσεις: Πώς να μην μελαγχολήσει κανείς από την ταύτιση ενός Μουσείου με ένα δευτερεύον και εν πολλοίς ενοχλητικό διάλειμμα μια Ελληνικής σχολικής εκδρομής; Είναι σαφές πως η έννοια της σχολικής επίσκεψης σε ένα χώρο πολιτισμού ή ιστορίας χρειάζεται πολύ κόπο και προετοιμασία, ώστε να γίνει συναρπαστική στα μάτια των παιδιών μας, των χορτασμένων από το εφέ και την διαρκή και ραγδαία εναλλαγή εικόνων. Καλό θα ήταν τα μουσεία στην πατρίδα μας να αντιμετωπιστούν ως αναχώματα στην αμάθεια και στην εικονική γνώση. Δεν είναι λειτουργική πλέον μια παράθεση αντικειμένων με ένα δυσδιάκριτο ταμπελάκι κάτω δεξιά. Μέχρις όμως αυτό να γίνει, η συναρπαστικότητα και το ενδιαφέρον κρύβονται στην γοητεία της αφήγησης, τον έξυπνο σχεδιασμό των επισκέψεων και

κυρίως στο μεράκι και την προσωπική συμβολή εκείνων που αναλαμβάνουν τέτοιου είδους επισκέψεις.

Η ιστορική μνήμη αποτελεί πλέον ποθητό λάφυρο άδηλων κέντρων και σκοπιμοτήτων. Η παθητική του υπεράσπιση δεν είναι αρκετή. Κάποτε έφτανε μέχρι τη θυσία. Τώρα απαιτεί γνώση, σχεδιασμό και πρωτοβουλίες. Πρόκειται για ανάγκη εθνική και πνευματική.¬_

<http://bit.ly/2ZDUdmp>